

ارزیابی طرح منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی

یکی از مباحث اساسی و مهم برای همه اقتصادها، سطح نرخ سود بانکی و تغییرات آن است؛ به طوری که ثبات نرخ سود بانکی در سطح پایین (در حد نرخ رشد واقعی اقتصاد) را از شاخص‌های توفیق رئیس جمهور، دولت و رئیس بانک مرکزی به شمار می‌آورند؛ چنان‌که هر نوع بی‌ثباتی و افزایش بی‌اندازه نرخ سود بانکی را از شاخص‌های عدم توفیق قلمداد می‌کنند. ماه گذشته، گروهی از نمایندگان مجلس، طرحی را تحت عنوان «منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی متناسب با نرخ بازده در بخش‌های گوناگون اقتصادی با تاکید بر نظام بانکداری اسلامی» به مجلس ارائه کردند که یک فوریت آن به تصویب رسید (چهارشنبه ۱۳۸۳/۱۰/۲۲). این طرح که قرار است بعد از بررسی کارشناسی در مجلس مطرح شود، بازتاب گسترده‌ای داشته و دیدگاه‌های متفاوتی درباره آن ارائه شده است.

بر اساس ماده واحده طرح پیشنهادی مجلس، دولت موظف است طی دوره زمانی ۱۸ ماهه از تاریخ تصویب این قانون درباره کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی (اعم از بانک‌های دولتی و خصوصی) اقدام کند؛ به نحوی که در خاتمه مدت ۴/۵ درصد از نرخ سود متوسط تسهیلات کاسته شود.

بر اساس تبصره ۱ طرح، به منظور متعادل کردن نرخ تورم متناسب با نرخ سود تسهیلات با هدف حمایت از سیاست پیشین، دولت موظف است با اصلاح نظام بودجه‌ریزی طی دو سال

همزمان با اجرای ماده واحده مزبور، مبلغ ۲۰/۰۰۰ میلیارد ریال از کسری بودجه را با حذف ردیف‌های زائد از قانون بودجه سالانه بکاهد.

براساس تبصره ۲ طرح نیز، دولت موظف است با اصلاحات ساختاری و افزایش بهره‌وری نظام بانکی به گونه‌ای اقدام کند که برای ۱۸ ماهه دوم پس از اجرای ماده واحده پیش‌گفته امکان کاهش نرخ سود تسهیلات و نرخ سود سپرده به‌طور متوسط تا ۴ درصد فراهم شود. فصلنامه اقتصاد اسلامی با تأیید اصل منطقی کردن نرخ سود بانکی، طرح مذکور را با نگاهی نقادانه ارزیابی کرده، انگیزه‌های موافقان و نگرانی‌های مخالفان را به بحث گذاشته، در پایان طرحی را پیشنهاد می‌کند.

اهداف و انگیزه‌های موافقان طرح

نمایندگان پیشنهاددهنده طرح در مقدمه آن و همچنین در مصاحبه‌های تلویزیونی و مطبوعاتی مطالبی را در استدلال بر طرح خود آوردند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. افزایش تقاضای سرمایه‌گذاری

در مقدمه طرح آمده است:

در سال‌های اخیر، یکی از عمده‌ترین شکوه‌های تولیدکنندگان و علاقه‌مندان به سرمایه‌گذاری در ایران، بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی بوده است.

امروزه در اقتصاد جهانی، عصر نرخ‌های بهره بانکی و تورم دو رقمی سپری شده و تولیدکنندگان در اغلب کشورهای جهان سوم و رقیبان منطقه‌ای و جهانی کشورمان، با نرخ‌های سود تک رقمی وام می‌گیرند و سرمایه‌گذاری می‌کنند. این مسأله باعث شده تا تولیدکنندگان ایرانی در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی، قدرت رقابتی کمتری در مقایسه با رقیبان خارجی خود داشته باشند.

در بررسی این هدف می‌گوییم: اگر نرخ سود بانکی بیشتر از نرخ تعادلی بازار باشد، هر نوع کاهش در آن، سبب تقاضای بیشتر تسهیلات برای سرمایه‌گذاری می‌شود؛ در نتیجه، منابع مازاد به سمت فعالیت‌های مولد هدایت می‌شوند؛ اما اگر نرخ سود بانکی پایین‌تر از نقطه تعادل باشد، هر نوع کاهش نرخ سود تسهیلات باعث افزایش تقاضا برای سرمایه‌گذاری شده، و تنها شکاف بین عرضه و تقاضا را افزایش می‌دهد. در بحث دغدغه‌های مخالفان می‌آید که یکی از نگرانی‌های مخالفان، فزونی تقاضای تسهیلات بر عرضه است و طرح پیشنهادی باید این نگرانی را تدبیر کند.

۲. کاهش هزینه تولید و تورم

نرخ بالای سود تسهیلات بانکی، هزینه واقعی تامین منابع مالی و هزینه تولید و قیمت تمام شده محصولات نهایی را افزایش می دهد؛ چنان که این نرخ به معیاری برای پیش فروش و فروش نسبه بسیاری از کالاها و خدمات در کشور شده که سود آن با واقعیات اقتصادی متناسب نیست، این عوامل، کنار سایر محدودیتها باعث می شوند مصرف کننده به طور پیوسته محصول نهایی را گران تر از سال پیش بخرد و مجموع این عوامل سبب افزایش سطح عمومی قیمت ها و تورم می شود.

در بررسی این هدف باید گفت: گرچه اصل حرف درست است، برای داوری دقیق نیاز به کارشناسی میزان تاثیرگذاری هزینه تسهیلات بانکی در هزینه تولید است و به اعتقاد مسئولان نظام بانکی، نقش هزینه تسهیلات بانکی در تابع هزینه تولید پایین است و کاهش سود بانکی تاثیر کمی در کاهش هزینه تولید می گذارد.

دغدغه ها و نگرانی های مخالفان طرح

مخالفان طرح چند استدلال برای مخالفت با طرح آورده اند:

۱. ضایع شدن حقوق سپرده گذاران

مطابق قانون عملیات بانکداری بدون ربا ایران، بانک در جایگاه وکیل سپرده گذاران، موظف است منابع آنان را در زمینه های سودآور اقتصادی به کار گرفته، در پایان سال مالی بعد از کسر حق الوکاله سود مناسبی برای سپرده گذاران بپردازد. کاهش نرخ سود تسهیلات و به دنبال آن کاهش نرخ سود سپرده ها در وضعیت تورمی باعث می شود بانک نتواند نرخ سود مناسبی به سپرده گذاران بپردازد و به بیان واقعی تر بانک به سپرده گذاران نرخ را خواهد پرداخت که بعد از کسر تورم بیانگر ضرر واقعی است، نه سود، و این تضییع حقوق دست کم ۲۰ میلیون سپرده گذار بانکی است.

مطالعه دقیق طرح نشان می دهد که کاهش نرخ سود سپرده ها بعد از ۱۸ ماه از اجرای طرح و با فرض کاهش نرخ تورم صورت خواهد گرفت؛ بنابراین، جایی برای این نگرانی نیست.

* دکتر سیدصفر حسینی، وزیر امور اقتصادی و دارایی و دکتر ابراهیم شیبانی رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، روزنامه کیهان، ۱۳۸۳/۱۱/۱، ص ۴.

۲. خروج سپرده‌ها از نظام بانکی

یکی از نگرانی‌های اصلی مخالفان طرح این است که در اوضاع تورمی، هر نوع کاهش نرخ سود سپرده‌ها سبب خروج بخش مهمی از سپرده‌ها از بانک‌ها شده، توان پاسخگویی آن‌ها را به شدت پایین می‌آورد، در نتیجه گرچه کاهش نرخ سود تسهیلات در کوتاه‌مدت برای دریافت‌کنندگان تسهیلات شیرین است، در بلندمدت، تلخ و ناگوار خواهد بود (شیبانی: همان). نمایندگان پیشنهاددهنده طرح، در پاسخ این نگرانی می‌گویند:

تحقیقات موجود نشان می‌دهد با وجودی که میزان سود واقعی بانک‌ها به سپرده‌های مدت‌دار (تفاوت نرخ سود پرداختی و نرخ تورم)، طی ۲۰ سال گذشته، تقریباً همیشه منفی بوده است، ولی هر سال میزان سپرده‌های مدت‌دار در بانک‌ها رشد کرده است و در نتیجه، میزان سپرده‌های بانکی در ایران، بیش‌تر تابعی از ریسک اندک و سود تضمین‌شده معاف از مالیات آن‌ها است تا نرخ سود بانکی. به نظر می‌رسد پاسخ نمایندگان، فنی نیست. مطالعه رفتار سپرده‌گذاران خلاف این را نشان می‌دهد. حجم سپرده‌های مدت‌دار پنج‌ساله بانک‌ها در مقایسه با مجموع سپرده‌های مدت‌دار یکساله، دوساله، سه‌ساله، چهارساله بیش از پنج برابر است و این در حالی است که یگانه مزیت سپرده‌های پنج‌ساله، نرخ سود بالاتر نیم الی یک درصدی است؛ چنان‌که خروج چند هزار میلیاردی سپرده‌های بانکی برای ثبت نام تلفن همراه نشان می‌دهد سپرده‌گذار به بازده سپرده حساسیت دارد و علت رشد سپرده‌های بانکی در سال‌های گذشته با وجود نرخ سود پایین سپرده‌ها در مقایسه با تورم، در رشد حجم پول و نبود گزینه‌های دیگر برای سپرده‌گذاران نهفته است؛ البته این به معنای تأیید نگرانی مطرح‌شده از طرف مخالفان طرح نیست؛ چرا که گذشت، مطابق طرح، کاهش سود سپرده‌ها با فاصله زمانی زیاد و با کاهش نرخ تورم صورت خواهد گرفت؛ در نتیجه نگرانی کاهش سود واقعی سپرده‌گذاران و خروج سپرده‌ها از بانک، جایی ندارد.

۳. افزایش تقاضا و تشدید رانت دستیابی به تسهیلات بانکی

کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی باعث می‌شود برخی از طرح‌هایی که تاکنون توجیه اقتصادی نداشتند، توجیه اقتصادی بیابند؛ در نتیجه تقاضای تسهیلات از نظام بانکی افزایش می‌یابد. این در حالی است که طبق اظهار مسؤولین بانکی، بانک‌ها به جهت کمبود منابع، توان پاسخگویی به تقاضای فعلی را ندارند تا چه رسد به تقاضای مازاد که حاصل خواهد شد و در

این وضعیت، صف تقاضا طولانی تر شده و رانت دستیابی به تسهیلات بانکی تشدید می شود.

در مقدمه طرح پیشنهادی مجلس در پاسخ از دغدغه سوم آمده است.

عدم توان بانکها به پاسخگویی به خیل متقاضیان تسهیلات برای سرمایه گذاری های تولیدی، بیش تر به ضعف سازوکارهای بررسی طرح های رسیده، پرداخت تسهیلات و نظارت بر مصرف صحیح آنها در بانک های داخلی است که باید اصلاح شود و استدلال افزایش متقاضیان تسهیلات یا تشدید رانت برای دریافت کنندگان تسهیلات از بانکها، برای مخالفت با کاهش نرخ سود بانکی، موجه و قابل قبول به نظر نمی رسد.

در بررسی این پاسخ باید گفت: گرچه عواملی چون ناتوانی مدیریت بر طولانی شدن فرایند دریافت تسهیلات تاثیر می گذارد، عامل اصلی تشکیل صف تقاضا به کمبود منابع سپرده ای بانکها برمی گردد؛ اما در عین حال به نظر می رسد با مختصر تغییری در طرح پیشنهادی، نگرانی افزایش تقاضا قابل تدبیر است.

طرح پیشنهادی

چنان که گذشت، اصل موضوع کاهش نرخ سود بانکی و متناسب کردن آن با نرخ بازده اقتصاد، موضوع قابل قبولی است و کسی با اصل آن مخالفت ندارد؛ اما طرح پیشنهادی نمایندگان مجلس اشکالاتی دارد که سبب نگرانی مسئولان اقتصادی و بانکی شده است. برای رفع این نگرانی ها، تغییراتی به شرح ذیل در طرح داده شده است.

عنوان طرح:

منطقی کردن نرخ سود تسهیلات و سپرده های بانکی متناسب با نرخ بازده در بخش های گوناگون

اقتصادی (با تاکید بر نظام بانکداری بدون ربا)

موضوع طرح

ماده واحده: دولت موظف است طی دوره زمانی چهارساله از تاریخ تصویب این قانون، هر شش ماه یکبار، نسبت به کاهش نرخ سود تسهیلات بانکی (بانک های دولتی و خصوصی) به اندازه ۱ درصد اقدام کند، به نحوی که در خاتمه مدت ۸ درصد از نرخ سود متوسط تسهیلات کاسته شود. تبصره ۱. به منظور متعادل نمودن نرخ تورم متناسب با نرخ تسهیلات با هدف حمایت از سیاست فوق، دولت موظف است با اصلاح نظام بودجه ریزی طی دو سال، همزمان با اجرای

ماده واحده مزبور مبلغ ۲۰/۰۰۰ میلیارد ریال از کسری بودجه با حذف ردیف‌های زائد از قانون بودجه سالانه بکاهد.

تبصره ۲. دولت موظف است با اصلاحات ساختاری و افزایش بهره‌وری نظام بانکی و کاهش تدریجی نرخ تورم از شش ماهه سوم تصویب این قانون، هر شش ماه یکبار ۱ درصد نرخ سود سپرده‌های بانکی را کاهش دهد، به نحوی که در خاتمه ۶ درصد از نرخ سود متوسط سپرده‌ها کاسته شود.

تبصره ۳. وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است هر سه ماه یکبار گزارش مربوط به نحوه اجرای این قانون را به مجلس شورای اسلامی اعلام کند.

مزایای طرح پیشنهادی

طرح پیشنهادی ضمن این که هدف طرح نمایندگان مجلس را حفظ کرده، دغدغه‌های مخالفان طرح را به شرح ذیل بر طرف می‌کند:

۱. از آنجا که در این طرح، کاهش نرخ سود سپرده‌ها از شش ماهه سوم و بعد از کاهش تدریجی نرخ تورم خواهد بود، سود واقعی سپرده‌ها نه تنها کاهش نمی‌یابد، بلکه چه بسا افزایش هم پیدا کند؛ بنابراین، نه حقی از سپرده‌گذاران تضییع، و نه زمینه‌ای برای خروج سپرده‌ها از بانک فراهم می‌شود؛ بلکه زمینه افزایش آن نیز فراهم می‌آید.

۲. انتظار کاهش یک درصدی نرخ سود تسهیلات در هر شش ماه به صورت مرتب، این زمینه را فراهم می‌کند که خیلی از متقاضیان برای برخورداری از کاهش نرخ سود تسهیلات، تقاضای خود را به تاخیر انداخته یا تقاضای خود را به چند قسمت تقسیم، و به تدریج تقاضا کنند؛ کما این که بعد از کاهش نرخ تورم، کاهش در نرخ سود تسهیلات به معنای کاهش در نرخ سود اسمی تسهیلات است، نه نرخ سود واقعی، در حالی که تقاضای تسهیلات بانکی تابع نرخ سود واقعی است. بنابراین با اجرای طرح پیشنهادی تقاضای تسهیلات بانکی نه تنها زیاد نمی‌شود، بلکه انتظار می‌رود فشار تقاضا کاهش هم بیابد؛ پس، نگرانی طولانی شدن صف تقاضا و تشدید رانت دستیابی به تسهیلات جایی نخواهد داشت.

نکته حساس طرح

رمز موفقیت طرح پیشنهادی نمایندگان مجلس و طرح پیشنهادی مجله در آن است که از سال دوم اجرای طرح، زمینه‌های لازم برای کاهش نرخ تورم فراهم شده باشد و نرخ تورم عملاً کاهش یافته باشد و گر نه همه نگرانی‌های مخالفان طرح و خطراتی که پیش‌بینی می‌کنند، اتفاق می‌افتد.